

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง การขัดเกลาทางสังคมผ่านรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ประเภทรายการปิกนิกะบันเทิง นี้ มุ่งที่จะศึกษาถึงการแสดงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในการเป็นหน่วยทางสังคม (Social Agent) ที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมให้กับเด็ก โดยผ่านทางเนื้อหาของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กประเภท โดยผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเฉพาะรายการที่น่าเสนอในรูปแบบรายการปิกนิกะบันเทิงเท่านั้น ซึ่งนอกจากเนื้อหาของรายการที่เกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมแล้ว ยังศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบและเนื้อหาของรายการอีกด้วย

ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในงานวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ทางสังคมของสื่อมวลชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างองค์การผู้ผลิตสื่อมวลชน
3. แนวคิดเรื่องกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

แนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ทางสังคมของสื่อมวลชน

หน้าที่ของสื่อมวลชนในสังคมนั้น มีมากมายหลายประการด้วยกัน และบทบาทหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งที่พบเห็นเสมอก็คือ การเป็นตัวกลางในการถ่ายทอดวัฒนธรรม และการสืบทอดบรรทัดฐานของสังคม ซึ่ง Lazarsfeld และ Merton กล่าวว่า สื่อมวลชนได้ทำหน้าที่ในการยืนยัน และเน้นย้ำ ให้มีการสืบทอดบรรทัดฐานของสังคม โดยการแสดงให้ประชาชนได้รับรู้ถึงกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน และจริยธรรมของสังคม ซึ่งบ่อยครั้งมักจะเกิดช่องว่างระหว่างจริยธรรมของสังคมกับพฤติกรรมส่วนตัวของแต่ละบุคคล ทั้งนี้พฤติกรรมดังกล่าวสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ก่อให้เกิดการต่อต้าน เว้นแต่ว่ามันจะถูกเปิดเผยสู่สาธารณะ และเกิดการต่อต้านจากสาธารณะเนื่องจากไม่เป็นที่ยอมรับ และต้องการ ดังนั้น จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านั้น เพื่อให้เกิดการยอมรับ และทำให้บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคมดำรงอยู่ต่อไป

โดยปกติแล้วสถาบันที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ ได้แก่ สถาบันครอบครัว อันได้แก่ พ่อแม่ ญาติ พี่ น้อง และคนในครอบครัว และสถาบันการศึกษา อันได้แก่ ครู อาจารย์ ที่จะต้องเป็นผู้ถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นมรดกทางสังคม รวมทั้งวัฒนธรรมของสังคมให้กับคนในรุ่นหลังต่อ ๆ ไปรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยเริ่มตั้งแต่ในวัยเด็ก ซึ่งวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอด อาจใช้วิธีการเล่าปากต่อปาก การอบรมสั่งสอน รวมไปถึงการแสดงพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่าง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แบบ และประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือ กระบวนการขัดเกลาทางสังคมนั่นเอง

แต่ในปัจจุบัน โทรทัศน์ ได้เข้ามาทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวัฒนธรรม และสืบทอดบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่เด็กมากขึ้น เนื่องจากเป็นสื่อที่เข้าถึงเด็กได้มากกว่าสื่อชนิดอื่น ๆ ซึ่งการถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ จะออกมาในรูปของการสอดแทรกผ่านทางเนื้อหารายการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ซึ่งเป็นรายการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็ก เพราะผู้ผลิตรายการสำหรับเด็กย่อมคำนึงถึงสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมายของรายการ ดังนั้นการที่จะผลิตรายการให้มีเนื้อหาที่เหมาะสม จึงต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของเด็ก ซึ่งได้แก่

1. เด็กมีประสบการณ์ที่จำกัด ความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ คือ เด็กเล็ก ๆ จะไม่มีประสบการณ์สะสมมากเท่าผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การสื่อสารกับเด็กต้องใช้คำศัพท์ที่เด็กเข้าใจได้เท่านั้น เด็กไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างได้ ในขณะที่ผู้ใหญ่จะเข้าใจได้ทันที เด็กมักจะมองเรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตโดยแยกเป็นส่วน ๆ ไม่เชื่อมโยงกัน และมีปัญหาในการรับรู้หรือเข้าใจเรื่องระยะเวลา เด็กจะรับรู้แต่ในเวลาปัจจุบันที่มีตัวเองอยู่ในเหตุการณ์ด้วยเท่านั้น เรื่องของอนาคตจะเป็นสิ่งที่เด็กเข้าใจได้ยาก การขาดความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้จะทำให้เด็กกำหนดบทบาทของคนที่เขาพบเห็นได้ตามความรู้สึกของตนเองในวงจำกัด ถ้ามีการฝ่าฝืนความรู้สึกที่เด็กกำหนดไว้จะทำให้เด็กรู้สึกสับสน เช่น เรื่องที่สร้างให้เด็กในวัยเดียวกันเป็นฮีโร่ จะทำให้เด็กงง เพราะในความรู้สึกของเขานั้น เด็กคือคนที่อ่อนแอ ยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่

2. เด็กมองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพียงด้านเดียว ความแตกต่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่อีกประการหนึ่ง คือ โลกของเด็กจะมีเพียงด้านเดียวและไม่ยุ่งยากซับซ้อนเหมือนของผู้ใหญ่ เด็กไม่สามารถเข้าใจลักษณะความแตกต่างของชีวิตจริงที่เป็นอยู่ เด็กจะมองคนอื่นในด้านเดียว เช่น เป็นคนดี หรือคนไม่ดี เข้าใจและรับรู้ในสิ่งที่เห็นเฉพาะหน้า ดีความของเรื่องราวไปตามที่เห็นโดยไม่ได้พิจารณาให้ถี่ถ้วนก่อน เด็กเล็ก ๆ จะไม่รู้ว่ามีสาเหตุจรรยาที่เกิดขึ้นจากเรื่องในจินตนาการทั้งหลาย เป็นเพียงการทำขึ้น หรือเป็นเรื่องสมมุติ แต่เด็กจะคิดว่าเป็นเรื่องจริง ดังเช่นในช่วงหนึ่งของชีวิต เด็ก ๆ จะเชื่อว่าซานตาคลอสมีจริง เด็กบางคนเชื่อว่าคนที่เขาพบเห็นในจอโทรทัศน์ คือ คนตัวเล็ก ๆ ที่อาศัยอยู่ในตู้โทรทัศน์

3. เด็ก ๆ ชอบการกระทำที่ซ้ำ ๆ กัน เด็กจะมีความสุขกับการกระทำ หรือการได้พบเห็นสิ่งที่ซ้ำไปซ้ำมา เด็กจะไม่พอใจและรู้สึกได้ทันที หากผู้ที่อ่านเรื่องให้เขาฟังนั้น ไปเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของเรื่องแม้แต่เล็กน้อยก็ตาม เช่น เด็กยังคงหลงใหลในการดูโทรทัศน์ แม้ว่าก่อนหน้านั้นเด็กก็เคยดูมาหลายครั้งแล้ว เด็กจะให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดนับตั้งแต่จากเปิดเรื่อง และเพลงไตเติ้ลของรายการ ซึ่งเป็นฉากและเพลงที่ปรากฏซ้ำ ๆ อยู่เช่นนั้นทุกวัน รวากับว่าการดูเรื่องนั้นเป็นเรื่องแปลกใหม่ที่เขาไม่เคยดูมาก่อน

4. เด็กชอบความสนุกสนาน นอกจากความเข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในเรื่องที่กล่าวมาแล้ว การดูโทรทัศน์ของเด็กและผู้ใหญ่มักจะมีเหตุผลเดียวกัน คือ เพื่อหลบหนีความซ้ำซากจำเจของชีวิตประจำวัน เด็กต้องการรับรู้เรื่องของโลกภายนอก รู้สึกตื่นเต้นไปกับการผจญภัยเมื่อได้ความรู้แปลกใหม่ เด็กมักชอบดูรายการที่มีตัวละคร ที่สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กไม่ได้รับอนุญาตให้ทำ เช่น ความชุ่มซำม การขว้างปาสิ่งของเลอะเทอะ หรือการก่อเรื่องวุ่นวายให้กับตัวเองและคนรอบข้าง ความชอบในเรื่องตลกขบขัน ความสนุกสนาน เป็นบุคลิกทั่วไปของเด็กและผู้ใหญ่ เพราะคนส่วนมากไม่ว่าจะอยู่ในช่วงอายุเท่าไร ต่างก็ชอบที่จะได้หัวเราะ และมีความสุขสนุกสนาน

นอกจากนี้ ผลการศึกษาทางด้านจิตวิทยายังพบว่า ความสนใจของเด็กในแต่ละวัยมีความแตกต่างกัน ดังนี้

1. เด็กวัยก่อนเรียน อายุ 3-5 ขวบ เด็กวัยนี้มักสนใจเรื่องที่อยู่รอบตัว หรือสิ่ง ที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน เช่น สัตว์ ต้นไม้ เด็กจะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จึงให้ความสนใจ เฉพาะสิ่งที่ตนเองต้องการ และความสนใจนี้จะอยู่ในช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น

2. เด็กวัยตอนต้น อายุ 6-8 ขวบ เป็นวัยที่เริ่มไปโรงเรียน สนใจโลกภายนอก และสังคมรอบด้าน มีความรู้สึกอยากมีความสัมพันธ์กับเด็กรุ่นเดียวกัน เพราะต้องการพบ ปะกับเพื่อนที่โรงเรียน สนใจกีฬา การแข่งขันตามกฎกติกา เริ่มอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับสิ่ง ต่าง ๆ ว่าทำงานได้อย่างไร มาจากไหน เด็กวัยนี้มักชอบเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยาย ความฝัน การผจญภัย เรื่องราวบางตอนจากวรรณคดี การท่องเที่ยวไปในโลกกว้าง

3. เด็กวัยโต อายุ 9-12 ขวบ เด็กในวัยนี้เริ่มมีความคิดเห็นเป็นของตัวเองบ้าง แล้ว สนใจเรื่องภายนอกในเรื่องที่กว้างออกไป สามารถแยกแยะได้บ้างระหว่างเรื่องจริง และเรื่องสมมุติ อยากรู้อยากเห็นเหตุการณ์ในอดีตเกี่ยวกับโลก ดินแดนต่างประเทศ ชีวิต ความเป็นอยู่ของคนที่มีชื่อเสียงทั้งชายและหญิง ชอบเรื่องโลดโผนลึกลับ เด็กวัยนี้แม้จะไม่ เชื่อเรื่องอะไรง่าย ๆ แต่ก็ยังอยากทดลองเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ถ้าสามารถทำได้ เริ่มจะจดจำ เลียนแบบและปฏิบัติตามอย่างคนที่มีชื่อเสียง และเนื่องจากเด็กวัยนี้เริ่มเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นจึง เริ่มให้ความสนใจรายการที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ด้วย

4. วัยรุ่น อายุ 13-20 ปี เด็กวัยรุ่นเพศชาย และเพศหญิงจะมีความสนใจแตก ต่างกัน ตั้งแต่วัยเด็กเป็นต้นมา เด็กได้พยายามเลียนแบบพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่คนอื่น ๆ เป็น แบบอย่างในการกระทำสิ่งต่าง ๆ แต่พอเข้ามาสู่วัยรุ่นตอนกลาง เด็กจะหันไปแสวงหาผู้ ใหญ่คนอื่นที่ไม่ใช่บิดามารดาเป็นแบบอย่าง และพอจะสรุปความสนใจของวัยรุ่นได้ ดัง นี้

- สนใจเรื่องของเสื้อผ้า ชอบแต่งตัวตามแฟชั่นแปลก ๆ ใหม่ ๆ
- สนใจเรื่องเพศ ปรับปรุงตัวให้เข้ากับเพื่อนต่างเพศ ปฏิบัติตนให้เข้ากับ เพศตรงข้าม
- สนใจกิจกรรมที่ทำกันเป็นกลุ่ม ๆ และเป็นวัยที่ต้องการเพื่อนเป็นอย่างมาก
- สนใจในการเลือกอาชีพ ในชั้นแรกเด็กจะสนใจอาชีพที่มีลักษณะเพื่อ ฝันและสนใจในหลาย ๆ อาชีพ ต่อมาจะสนใจอาชีพที่เป็นจริงเป็นจังขึ้น และเลือกสนใจ เฉพาะอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถของตนเองมากขึ้น

- สนใจที่จะค้นคว้าและสร้างจินตนาการ เช่น สนใจการประดิษฐ์ การค้นคว้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การเขียนภาพ การแต่งบทประพันธ์และคำกลอนต่าง ๆ
- สนใจในเรื่องคุณสมบัติส่วนตัว บุคลิกภาพ การวางท่าทาง การสนทนากับเพื่อนรวมทั้งคุณลักษณะอื่น ๆ ที่จำเป็นในการเข้าสังคม
- สนใจในเรื่องปรัชญาชีวิต ระยะเวลาที่เข้าสู่วัยรุ่นนี้ เด็กจะนึกถึงหลักของศีลธรรมจรรยา การทำอะไรที่มีกฎเกณฑ์ และอยากรู้ถึงเหตุผลของการตั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคม
- ต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง เมื่อพบว่าอะไรคืออุดมคติหรือลัทธิปฏิบัติประจำตัวแล้วก็จะยึดมั่นและเตือนใจตนเอง (ดวงทิพย์ วรพันธุ์ , 2531)

เพราะฉะนั้น เนื้อหาของรายการโทรทัศน์จึงเป็นสิ่งที่มียุทธวิธีอย่างมากต่อเด็กในวัยต่าง ๆ เพราะวัยเด็กเป็นวัยที่อยู่ในระยะของการรับรู้ ผิกฝนทักษะ และชอบเลียนแบบพฤติกรรม ดังนั้น ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กจึงต้องพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาของรายการให้เหมาะสมกับเด็กเป็นอย่างมาก เพื่อไม่ให้เกิดผลเสียต่อพฤติกรรมของเด็ก และให้เด็กเติบโตขึ้นเป็นประชากรที่มีคุณภาพในอนาคต ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กควรมีเนื้อหา ดังนี้

1. การให้ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโลกรอบ ๆ ตัวเด็ก คือ เป็นการนำให้เด็กได้รู้จักสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมากขึ้น โดยคำนึงถึงวัย และความสนใจของเด็กเป็นสิ่งสำคัญ เช่น เด็กในวัยตอนต้นก็แนะนำให้รู้จักกับสิ่งใกล้ตัวที่เด็กสามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว หรือสถานที่สำคัญต่าง ๆ ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ก็ควรเป็นสัตว์ที่น่ารักไม่ดุร้าย เด็กจะได้ไม่กลัว ถ้าเป็นเด็กโตก็ขยายขอบเขตของความสนใจออกไป และให้รายละเอียดเพิ่มขึ้น แต่ควรเป็นเรื่องง่าย ๆ ความรู้ทั่วไปจะทำให้เด็กรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลตัว การเสนอเนื้อหาในหัวข้อนี้ จะทำให้เด็กมีประสบการณ์ชีวิต และเป็นการเพิ่มพูนความรู้ไปในตัว

2. การส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออก และได้ฝึกฝนตัวเองในด้านต่าง ๆ วัยเด็กจะเป็นวัยที่อยู่ในระยะที่ต้องการฝึกฝนทักษะในด้านต่าง ๆ ดังนั้นรายการเด็กจึงมีเนื้อหาที่จะกระตุ้นให้เด็กฝึกหัดทำสิ่งต่าง ๆ ส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออก โดยกระทำให้เหมาะสมกับวัย และความสนใจของเด็ก นอกจากนี้ควรฝึกให้เด็กสร้างจินตนาการ และได้มีส่วนร่วมในรายการด้วย เช่น การสอนให้เด็กประดิษฐ์สิ่งของ การทายปัญหา การสอนวาดรูป

การร้องเพลง ฯลฯ การส่งเสริมให้เด็กแสดงออกนั้น จะทำให้เด็กมีความสนใจในตนเองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการแนะนำให้เด็กได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อีกด้วย

3. การให้ความรู้ในการให้เด็กรู้จักปรับตัวเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันที่เหมาะสม เด็กเป็นวัยที่มีประสบการณ์น้อย โอกาสที่จะกระทำผิดพลาดจนอาจเป็นอันตรายต่อตนเองย่อมมีได้ ดังนั้น รายการเด็กจึงควรสอดแทรกเนื้อหาที่จะช่วยให้เด็กปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจรรยา มารยาทในสังคมไทย การทำความดี การปฏิบัติตัวเกี่ยวกับสุขอนามัย ความซื่อสัตย์ การศึกษาเล่าเรียน การป้องกันอุบัติเหตุ ข้อคิด คำเตือน ตลอดจนการปลูกฝังค่านิยม ความประพฤติต่าง ๆ จากเนื้อหาในข้อนี้เด็กจะได้เรียนรู้ว่าสังคมคาดหวังอะไรจากเขา และเขาสามารถคาดหวังอะไรจากสังคมได้บ้าง ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กในวัยที่เริ่มปรับตัวตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

4. การให้ความบันเทิงในรูปแบบการเล่าเรื่อง หรือเล่านิทาน ความบันเทิงและความสนุกสนานเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับรายการเด็ก เนื้อหาที่จะให้ความบันเทิงแก่เด็ก โดยการให้แบบโดยตรงส่วนใหญ่จึงเป็นนิทาน เพลง ซึ่งเป็นสิ่งที่เด็กชอบและสนใจ ขณะเดียวกันผู้ผลิตรายการควรที่จะสอดแทรกคติสอนใจ ข้อคิดบางอย่างให้กับเด็กไปในนิทานหรือเพลงนั้น ๆ ด้วย

5. การผสมผสานเนื้อหาให้ความหลากหลาย รายการเด็กจะมีเนื้อหาไม่จำกัดอยู่ในแบบใดแบบหนึ่ง แต่จะผสมผสานหลายรูปแบบรวมอยู่ในรายการเดียวกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หลาย ๆ ข้อ เนื้อהלักษณะนี้มักใช้กับรายการที่มีเวลานำเสนอค่อนข้างยาว เนื่องจากความสนใจของเด็กจะมีอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ หากรายการเสนอเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งติดต่อกันเป็นเวลานานเกินไป เด็กเล็กอาจไม่สนใจก็ได้ ดังนั้น การรวมเนื้อหาหลาย ๆ อย่างเข้าไว้ในรายการ จะช่วยดึงความสนใจของเด็กไว้ได้ โดยจัดแบ่งเนื้อหาเป็นช่วง ๆ แต่ทั้งนี้ต้องคงความเป็นเอกภาพของรายการไว้ด้วย

ทั้งนี้ รูปแบบในการนำเสนอรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนั้น ควรเป็นแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนจนเกินไป ซึ่งมีหลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

1. ใช้คนบรรยายประกอบภาพนิ่ง โดยใช้ฉากเป็นแบบที่เรียบง่ายลงทุนไม่สูงนัก แต่รูปแบบนี้จะใช้ได้ไม่นานเพราะเด็กจะเบื่อได้ง่าย
2. ใช้เด็กเข้าร่วมรายการกับคนบรรยายในห้องส่ง วิธีนี้อาจจะยากตรงที่ต้องมีการควบคุมเด็กที่มาอยู่ในรายการ ซึ่งอาจจะสร้างความวุ่นวายได้
3. ใช้คนเป็นตัวเล่าเรื่อง โดยให้คนวาดภาพตามไปด้วยในขณะที่มีการเล่าเรื่อง เพราะจะช่วยให้เด็กจินตนาการตามเรื่องไปได้ดี วิธีนี้เป็นรูปแบบที่ใช้กระตุ้นความสนใจของเด็ก แต่มักจะหาคนที่บรรยายไปพร้อม ๆ กับการวาดภาพได้ยาก
4. การบรรยายประกอบภาพนิ่งโดยไม่ให้เห็นตัวผู้ดำเนินรายการ วิธีนี้เด็กหรือผู้ชมรายการจะเห็นแต่ภาพประกอบเสียงบรรยายเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจะต้องมีการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการทำภาพนิ่งจำนวนมากเพื่อใช้ในการบรรยาย
5. การบรรยายประกอบละครใบ้ คือ มีผู้แสดงละครใบ้ โดยมีผู้เล่าเรื่องอยู่ด้านหลังกล้อง วิธีนี้จะมีลักษณะคล้ายกับการแสดงสดที่ช่างกล้องต้องจับภาพให้ทัน แต่ถ้าไม่ใช้ละครใบ้ก็อาจใช้เป็นการเล่นเงาแบบหนังตะลุงก็ได้
6. การเล่าเรื่องภาพยนตร์ โดยจัดฉากให้เป็นห้องสมุดหรือห้องทำงานและให้ผู้ดำเนินรายการหยิบหนังสือมาเล่มหนึ่ง แล้วบอกว่าจะมาเล่าเรื่องในหนังสือให้เด็ก ๆ ฟัง การดำเนินเรื่องในหนังสืออาจใช้วิดีโอหรือภาพยนตร์ก็ได้
7. การให้เด็กเข้าไปมีส่วนร่วมในรายการ เช่น การเชิญนักเรียนจากโรงเรียนต่าง ๆ หรือเด็กจากที่บ้าน มาตอบปัญหา หรือแสดงชุดต่าง ๆ
8. ผู้ดำเนินรายการนำโสตทัศนูปกรณ์อื่น ๆ มาประกอบการนำเสนอ เช่น หุ่นมือ
9. ผู้ดำเนินรายการมีบทสนทนา ร้องเพลง เล่นหุ่นกระบอก คือ รวมวิธีการนำเสนอหลาย ๆ อย่างไว้ด้วยกัน เพื่อความหลากหลายของรายการ

10. การให้เด็กเป็นผู้ดำเนินรายการแทนผู้ใหญ่ โดยอาจใช้เด็ก 1 คน หรือมากกว่านั้น วิธีนี้จะทำให้รายการดูสดใส สนุกสนาน เพราะเด็กยอมเข้าใจในเด็กด้วยกันเอง อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนให้เด็กกล้าแสดงออกในความสามารถที่มีอยู่

11. รูปแบบรายการนิยายสาร หรือรายการปกิณกะบันเทิง เป็นรายการที่มีความหลากหลายของเนื้อหา และเหมาะสมสำหรับรายการเด็กมาก เพราะจะช่วยดึงความสนใจของเด็กไม่ให้เกิดความเบื่อหน่ายได้ง่าย วิธีนี้สามารถนำเสนอได้หลายรูปแบบ ทั้งเล่นเกม ออกกำลังกาย ร้องรำทำเพลง หรือเสนอภาพยนตร์ช่วงสั้น ๆ เล่านิทาน ละครรำ เรื่องประกอบภาพนิ่งหรือหุ่น การแต่งกายในรายการลักษณะนี้จะมี 2 แบบ คือ การแต่งกายตามปกติ และการแต่งกายตามรายการ เช่น การแต่งกายเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่สามารถสื่อบุคลิกภาพของสัตว์ อาทิ แต่งตัวเป็นนกยูงแทนความฉลาด และมีเหตุมีผล

แนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างองค์กรผู้ผลิตสื่อมวลชน

องค์กรสื่อมวลชน ถือได้ว่าเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม ที่มีความสำคัญในการเป็นตัวกลางเชื่อมโยงสังคม โดยการทำหน้าที่เป็นเสมือนฟันเฟืองตัวหนึ่งในเครื่องจักรขนาดใหญ่ โดยสิ่งที่องค์กรสื่อใช้เป็นสื่อเชื่อมโยงสังคมก็คือ เนื้อหาที่สื่อผลิตออกมานั่นเอง

ดังนั้น การศึกษาถึงองค์กรสื่อมวลชนจึงมีความจำเป็น เนื่องจากโครงสร้าง อันได้แก่ นโยบายขององค์กร ขนาด รูปแบบ เจ้าของ หน้าที่ และบุคลากร ล้วนมีอิทธิพลที่ส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินงานขององค์กรสื่อ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเนื้อหาที่สื่อผลิตออกมา และเผยแพร่ให้แก่ผู้รับ เพราะรูปแบบและเนื้อหาที่สื่อผลิตออกมา จะเป็นอย่างไรก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับโครงสร้างขององค์กรผู้ผลิตนั่นเอง

และนอกจากการมองไปที่โครงสร้างภายในองค์กรของสื่อแล้ว สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ ปัจจัยภายนอกองค์กรที่มีผลต่อรูปแบบการดำเนินงาน รวมไปถึงเนื้อหาที่ถูกผลิตออกมาด้วยเช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์องค์กระสื่อมวลชน อันได้แก่ ผู้ผลิตสื่อ นั้น ในการศึกษาวิจัยนักวิชาการจะตั้งคำถามดังต่อไปนี้ เช่น

* บรรดาปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ/สังคม/การเมือง/วัฒนธรรม/การเป็นเจ้าของสื่อ/การบริหารจัดการ/นโยบายขององค์กร/เทคโนโลยี/การเงิน/ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงานขององค์กรผู้ผลิตอย่างไรบ้าง

* คนทำงานด้านสื่อมวลชน สามารถรักษาความเป็นอิสระในการทำงานท่ามกลางข้อจำกัดต่าง ๆ ได้อย่างไร

* ทำไมผลงานสื่อจึงปรากฏออกมาในรูปลักษณะดังกล่าวและทำได้อย่างไร

องค์ประกอบขององค์กร

องค์ประกอบของสื่อมวลชนมีลักษณะร่วมกับองค์กรโดยทั่วไป กล่าวคือประกอบด้วยส่วนใหญ่ ๆ 2 ส่วน คือ

1. องค์ประกอบโดยทั่วไปขององค์กร เช่น ต้องมีเป้าหมาย โครงสร้าง ภารกิจ ระเบียบ กฎเกณฑ์ ฯลฯ

2. องค์ประกอบที่เกี่ยวกับคนทำงาน เช่น พฤติกรรมการทำงาน บทบาททางวิชาชีพ การรับรู้องค์กร ฯลฯ

หากเราขยายลักษณะทั้งหมดมาเป็นปัจจัยย่อยๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์องค์กระสื่อมวลชนจะได้องค์ประกอบขององค์กร ดังนี้

1. ธรรมชาติและขนาดองค์กร
2. จุดมุ่งหมาย/เป้าหมายขององค์กร/ประเภทของเนื้อหาที่ผลิต
3. ภารกิจและการจัดแบ่งงานกันทำ (division of labour)
4. กลุ่มเป้าหมายคือใคร
5. ประเภทของคนทำงาน

6. ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยงานของรัฐ และส่วนอื่น ๆ ของสังคม

โดยสามารถที่จะพิจารณารายละเอียดขององค์ประกอบย่อยแต่ละตัว ดังนี้

ธรรมชาติและขนาดขององค์กร

เนื่องจากสื่อมวลชนประกอบด้วยสื่อหลายประเภท ดังนั้น องค์กรที่ทำงานกับสื่อ จึงมีหลากหลายตามไปด้วย เช่น องค์กรหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ เทปเพลง โฆษณา ฯลฯ และดังที่ทราบแล้วว่า สื่อแต่ละชนิดมีธรรมชาติที่ต่าง กัน มีประวัติความเป็นมา มีหน้าที่และภาพลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น ธรรมชาติขององค์กร ที่ผลิตสื่อแต่ละชนิดจึงแตกต่างกันไปด้วย

นอกจากธรรมชาติของสื่อแล้ว ขนาดองค์กรก็ยังเป็นตัวแปรที่สำคัญในการวิเคราะห์องค์กร เพราะขนาดขององค์กรจะเป็นตัวกำหนดลักษณะอื่น ๆ ขององค์กรด้วย เช่น ถ้าเป็นองค์กรขนาดเล็ก มีคนไม่ถึง 10 คน ระบบความสัมพันธ์แบบครอบครัวและใกล้ชิดก็เป็นไปได้ แต่ถ้าเป็นองค์กรหนังสือพิมพ์ขนาดใหญ่ที่มีพนักงานประมาณ 2,000 คน ก็จำเป็นต้องมีการจัดแบ่งระบบงานให้เป็นทางการ (formal) มากขึ้น

จุดมุ่งหมาย/เป้าหมายขององค์กร

มีคำถามหลัก ๆ ในการศึกษาเป้าหมายขององค์กร คือ

1. เป้าหมายขององค์กรคืออะไร Tunstull (1971) ได้เคยศึกษาจุดมุ่งหมายขององค์กรหนังสือพิมพ์ โดยแบ่งประเภทของจุดมุ่งหมายย่อย ๆ เป็น 2 เป้าหมาย คือ หวังรายได้และผลกำไร และเป้าหมายที่ไม่หวังรายได้และผลกำไร (แต่มีเป้าหมายอื่น ๆ เช่น หวังชื่อเสียง หวังสร้างบารมีอิทธิพล หวังเผยแพร่แนวคิด) เนื่องจากเป้าหมายทั้ง 2 มีลักษณะขัดแย้งกันอยู่โดยธรรมชาติ และเนื่องจากเป้าหมายขององค์กรนั้นอาจจะมีทั้งที่ประกาศออกมาอย่างเปิดเผย เป็นที่รับรู้ทั่วกัน กับเป้าหมายที่ซ่อนเร้นไม่ได้ประกาศออกมา

2. กลไกในการบรรลุเป้าหมาย หลังจากมีจุดมุ่งหมายแล้ว ก็มีคำถามต่อมาว่าองค์กรได้ใช้กลไกอะไรบ้างเพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย การศึกษาในขั้นตอนนี้เริ่มตั้งแต่องค์กรได้ใช้กลไกอะไรบ้างในการแจ้งหรือถ่ายทอดเป้าหมายขององค์กรให้สมาชิกได้รับทราบ สมาชิกรับรู้หรือไม่ว่าองค์กรมีความจริงจังกับเป้าหมายของตนเอง หรือในกรณีที่มีหลายเป้าหมาย เป้าหมายอะไรที่องค์กรเห็นว่าสำคัญที่สุด

สำหรับกลไกที่ใช้ในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย (mechanism) มักมีการจัดแบ่งประเภทดังนี้

- กลไกที่มีลักษณะบังคับ (coercive) อันได้แก่ การออกกฎระเบียบอย่างเข้มงวด การออกคำสั่ง (ต้องทำงานตามเวลา ต้องแต่งเครื่องแบบ ห้ามพูดคุยในเวลาทำงาน ฯลฯ) โดยมีบทลงโทษกำกับอยู่

- กลไกที่เอาอรรถประโยชน์เป็นเครื่องกำกับ (utility) อันได้แก่ การใช้ผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมเป็นเครื่องจูงใจ ตัวอย่างเช่น การให้เบี้ยขยัน การให้ค่าล่วงเวลา การตัดเงินเดือน การเลื่อน/ลดตำแหน่ง เป็นต้น

- การสร้างบรรทัดฐานขึ้นมาเป็นกลไก (normative) เป็นกลไกทางอ้อมที่องค์กรพยายามสร้างบรรทัดฐานหรือมาตรฐานขององค์กรขึ้นมา เพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติตามอย่างสมัครใจ เช่น การสร้างธรรมเนียมหรือประเพณีขององค์กรขึ้นมา (นักข่าวของหนังสือพิมพ์คุณภาพไม่เคยยกเมฆ) และใช้กระบวนการถ่ายทอดหล่อหลอมสมาชิกที่เข้ามา

3. วิธีการบรรลุเป้าหมายอย่างไรในเวลาเดียวกัน ในกรณีที่องค์กรมีจุดมุ่งหมายหลาย ๆ อย่าง องค์กรนั้นสามารถดำเนินการให้บรรลุได้อย่างไร โดยทั่วไป ธรรมชาติขององค์กรสื่อมวลชนมักมีเป้าหมายหลาย ๆ อย่างในตัวเอง เช่น ต้องทำตัวเป็น “หมาเฝ้าบ้าน” (watchdog) ให้แก่สังคม แต่ในเวลาเดียวกันก็ต้องประสบความสำเร็จทางธุรกิจด้วย หรือต้องตอบสนองค่านิยมหลาย ๆ อย่างในเวลาเดียวกัน เช่น ต้องการงานริเริ่มสร้างสรรค์ที่มีความแปลกใหม่ แต่ในเวลาเดียวกันก็ต้องทำให้เสร็จทันเวลาด้วย มีงานศึกษาวิจัยพบว่า ท่ามกลางบรรยากาศเช่นนี้ วิธีการบริหารให้บรรลุเป้าหมายหลาย ๆ อย่างนั้น จะต้องใช้กลยุทธ์ลดความขัดแย้งให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ภารกิจและการจัดแบ่งงานกันทำ

เมื่อทราบถึงกลไกในการดำเนินงานที่ใช้ภายในองค์กรสื่อมวลชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายมาบ้างแล้ว ก็มีข้อเท็จจริงที่ควรตระหนักถึงว่าในภารกิจแต่ละชนิดจะมีวิธีการใช้กลไกแต่ละอย่างที่ตกผลึกกลายเป็น “ความเข้าใจการทำงาน” ขององค์กรนั้น ๆ ลักษณะเฉพาะตัวโดยรวมของสื่อมวลชน คือ การดำเนินภารกิจที่ต้อง “หากินกับเวลาภายในเนื้อที่อันจำกัด” ดังนั้นจึงต้องมีกลไกและวิธีการใช้กลไกเฉพาะตัวขึ้นมา อย่างไรก็ตาม ในองค์กรสื่อมวลชนแต่ละหน่วยงานหรือแผนกย่อย ๆ ขอยกไปอีก เช่น ในองค์กรหนังสือพิมพ์ นอกจากจะมีฝ่ายข่าวแล้วยังมีฝ่ายศิลปะ ฝ่ายการเงิน แม้แต่ภายในองค์กรเดียวกัน ยังอาจมีการเลือกกลไกมาใช้ในแต่ละฝ่ายแตกต่างกันออกไป เช่น กลไกควบคุมเวลาการทำงานอาจจะนำมาใช้กับฝ่ายสำนักงาน แต่จะใช้ไม่ได้กับฝ่ายนักข่าว เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย

โดยทั่วไป องค์กรสื่อมวลชนแต่ละแห่งมักจะมีกลุ่มเป้าหมายอันหมายถึงทั้งกลุ่มบุคคลที่ได้รับผลประโยชน์จากองค์กร เช่น จำนวนผู้ชมภาพยนตร์จากองค์กรผู้สร้างภาพยนตร์ หรืออาจหมายถึงกลุ่มที่มีอำนาจซึ่งเป็นชี้ตายให้แก่องค์กรนั้น เช่น บรรดาห้างร้านที่เป็นสปอนเซอร์ของนิตยสารเล่มต่างๆ

กลุ่มเป้าหมายขององค์กรสื่อมวลชนแต่ละแห่งอาจประกอบด้วย ผู้รับสาร บริษัทลูกค้า หน่วยงานรัฐ ฯลฯ ดังนั้นความสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ การจัดลำดับความสำคัญของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มเป็นอย่างไร กลไกในการดำเนินความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม รวมทั้งกลไกที่ใช้จัดการในกรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างการตอบสนองของความต้องการที่ขัดแย้งกันของกลุ่มเป้าหมายหลาย ๆ กลุ่ม (เช่น คนดูละครโทรทัศน์ที่ไม่ชอบให้มีโฆษณาแทรก แต่ทางบริษัทโฆษณาก็ต้องการให้มี เป็นต้น)

การศึกษามูลค่า

การศึกษามูลค่าในองค์กรสื่อมวลชนเป็นหัวข้อการศึกษาที่ค่อนข้างได้รับความนิยมนและมีผลการค้นคว้าวิจัยอยู่ไม่น้อย ประเด็นในการศึกษามูลค่าอาจดูได้จาก มิติด้านการฝึกอบรมและแรงจูงใจในการทำงาน ได้แก่ การศึกษามูลค่าในองค์กรได้รับ

การฝึกอบรมด้านวิชาชีพมาจากแหล่งใดบ้าง เป็นการเรียนรู้ด้านทฤษฎี (เช่น จากสถานศึกษา) หรือเป็นการค่อย ๆ เรียนรู้จากการปฏิบัติขึ้นมา นอกจากนั้นยังเป็นการวิเคราะห์เชิงประเมินผลถึงทักษะที่ได้รับจากการฝึกอบรม ซึ่งเป็นทักษะพื้นฐานของงานด้านสื่อมวลชนอีกมิติหนึ่งที่มีการศึกษากันพอสมควร คือ เรื่องความพึงพอใจในการทำงาน อันประกอบไปด้วยหลายมิติเช่น ความมั่นคงในการทำงาน บรรยากาศในการทำงาน ความก้าวหน้าในงาน เป็นต้น

บุคลิกภาพและความสามารถของนักสื่อมวลชน

Schudson (1978) กล่าวว่า ความสำเร็จของบุคลากรในวิชาชีพสื่อมวลชนนั้น โดยทั่วไปมีลักษณะขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่ค่อยสม่ำเสมอ เพราะต้องขึ้นต่อรสนิยมของตลาดที่ยากจะทำนายได้ การทำงานด้านสื่อจึงมีมิติที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ประกอบกัน ดังจะเห็นได้จากคุณลักษณะหรือความสามารถที่คนที่ทำงานด้านสื่อควรจะมีนั้นน่าจะประกอบด้วยตัวอย่างคุณลักษณะเช่นนี้

- รู้จักวิธีเรียกร้องความสนใจของสาธารณชนได้
- รู้จักรสนิยมของสาธารณชนในแต่ละช่วงเวลา แต่ละสถานที่
- เป็นผู้ที่เข้าใจสิ่งที่ผู้อื่นสื่อสารมาให้และสามารถสื่อสารกลับไปได้
- ต้องเข้าใจระบบธุรกิจสื่อมวลชน
- ต้องมีความสามารถที่จะทำตนให้เป็นที่ชื่นชอบและรักใคร่ได้

การจัดแบ่งประเภทคนทำงานตามลักษณะของงาน

เนื่องจากองค์กรสื่อมวลชนมักจะประกอบไปด้วยงานหลายประเภท และมีการจัด การแบ่งงานกันทำออกเป็นหลายแผนก จึงมีคนทำงานหลากหลาย และอาจเป็นบ่อเกิดของความไม่มีเอกภาพในองค์กร

McQuail (1987) ให้ตัวอย่างว่า เราอาจจะจำแนกประเภทคนทำงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ และในแต่ละกลุ่มก็จะมีกรรับรู้บทบาทของตัวเอง (Self-perception) และเป้าหมายของการทำงานที่แตกต่างกันไป เช่น ในองค์กรหนังสือพิมพ์ซึ่งประกอบด้วย ผู้จัดการ ฝ่ายศิลป์ นักข่าว และช่างเทคนิค

Cantor (1971) ได้ศึกษาประเภทของคนทำงานในองค์กรสื่อที่มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน มีภูมิหลังต่าง ๆ กัน เช่น ผู้สร้างภาพยนตร์ กลุ่มผู้ทำละครโทรทัศน์ หรือนักข่าวโดยใช้เกณฑ์วัด 3-4 เกณฑ์ แบ่งประเภทของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ เช่น

1. พวกที่ยังอยู่ในวัยหนุ่ม มีการศึกษาดี มีความทะเยอทะยานในวิชาชีพ เป้าหมายของคนกลุ่มนี้คือ การเป็นมืออาชีพ
2. พวกที่มีลักษณะเป็นศิลปินหรือนักประพันธ์ กลุ่มนี้จะสนใจการถ่ายทอดสุนทรียะหรือการถ่ายทอดความหมายไปยังคนดู
3. พวกที่มีอายุมาก มีการศึกษาน้อย ได้เข้ามาจากประสบการณ์และการคร่ำหวอดในวงการ กลุ่มนี้จะทำงานแบบประจำ

นอกจากนี้องค์กรสื่อมวลชนยังอยู่ภายใต้แรงกดดันทางสังคม การเมือง และที่สำคัญ คือ แรงกดดันทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุที่องค์กรสื่อมวลชนทุกองค์กร ล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันเศรษฐกิจ การผลิตเนื้อหาของสื่อมวลชนจึงอยู่ภายใต้ความกดดันของความต้องการในการขยายตลาด และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการ ผลที่ตามมาก็คือ องค์กรสื่อมวลชนจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อตลาดที่มีขนาดใหญ่ หลีกเลี่ยงการเสี่ยงภัยในรูปแบบต่าง ๆ (ศิริชัย ศิริกาเยะ และกาญจนา แก้วเทพ , 2531)

การที่องค์กรสื่อมวลชนจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการขยายตลาด แสวงหามูลค่าส่วนเกินจากปัจจัยการผลิต เพื่อผลกำไรที่เพิ่มขึ้นนั้น โดยที่บริบททางสังคม อาทิ พฤติกรรมของผู้บริโภค เหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน หรือความเคลื่อนไหวของคู่แข่งชั้นจึงเป็นสิ่งที้องค์กรสื่อมวลชนแต่ละแห่งต้องให้ความสนใจ และปรับตัวให้สอดคล้องและสามารถอยู่รอดได้ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปให้ได้

McQuail (1994) ได้ช่วยสรุปปัจจัยที่เข้ามามีผลต่อการทำงานขององค์กรเพื่อให้เป็นกรอบของการค้นคว้าหาคำตอบที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ซึ่งในแต่ละองค์กรของสื่อมวลชนจะประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ คือ

1. องค์ประกอบภายในขององค์กร ซึ่งจะแบ่งเป็นระบบย่อย ๆ ได้ 3 ระบบ คือ

- เทคโนโลยี ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือในการปฏิบัติงาน ในแง่ของความสะดวก ทันสมัย ครบครัน และสามารถนำมาสร้างสรรค์เนื้อหางานให้ออกมาน่าสนใจ และมีความพิเศษเหนือคู่แข่งอื่น ๆ

- ระบบการบริหารจัดการ หมายถึง เจ้าของ หรือผู้บริหารองค์กร รวมทั้งระบบการจัดการ การบริหารงานภายในองค์กร กฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ รวมไปถึงการควบคุมสายงานปฏิบัติการของผู้บังคับบัญชา และการให้ความอิสระเสรีในการปฏิบัติงาน

- บุคลากร ได้แก่ ผู้ปฏิบัติงาน หรือผู้ผลิตชิ้นงานที่จะนำออกเผยแพร่ ในแง่ของความรู้ ความสามารถ ความเป็นมืออาชีพในสายงาน รวมทั้งทัศนคติส่วนตัว และภูมิลำเนาทางสังคม

2. องค์ประกอบแวดล้อมขององค์กร เนื่องจากองค์กรสื่อมวลชนเป็นรูปแบบที่เป็นตัวเป็นตนของสถาบันสื่อมวลชนซึ่งเป็นสถาบันสังคมย่อย ๆ สถาบันหนึ่ง ดังนั้น การทำงานขององค์กรสื่อหนึ่ง ๆ ซึ่งต้องโยงใยอยู่กับปัจจัยแวดล้อมภายนอก เช่น

- การควบคุมจากด้านการเมืองและกฎหมาย เป็นเรื่องธรรมดาที่องค์กรสื่อมักถูกครอบครองโดยรัฐบาล และผู้มีอำนาจในการปกครองบ้างเมือง เนื่องจากความเชื่อที่ว่า สื่อแต่ละชนิดมีอำนาจในตัวเอง และสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการขยายอำนาจของตนในการปกครองประชาชน ดังนั้น ไม่ว่าจะยุคสมัยใด สื่อจึงมักหนีไม่พ้นแรงกดดันในเรื่องดังกล่าว

- การควบคุมจากเจ้าของทุน หรือเจ้าของสินค้าที่นำมาโฆษณาในสื่อ เนื่องจากเจ้าของทุน และเจ้าของสินค้าที่นำมาโฆษณาเป็นแหล่งต้นทุนที่สำคัญในกระบวนการผลิตเนื้อหาของสื่อ ดังนั้น องค์กรสื่อทุกแขนงจึงต้องให้ความสำคัญ เพราะถือเป็นความอยู่รอดขององค์กร และการที่เจ้าของทุน หรือเจ้าของสินค้าที่นำมาโฆษณาในสื่อได้นำเงินมาลงทุนให้กับสื่อแล้ว ย่อมต้องการผลตอบแทนที่เป็นประโยชน์แก่ตน เพราะฉะนั้นจึงมีบ่อยครั้งที่สร้างแรงกดดันให้กับองค์กรสื่อ ในแง่ที่ทำให้สื่อขาดอิสรภาพในการผลิตเนื้อหา หรือไม่สามารผลิตเนื้อหาตามที่องค์กรมุ่งหวัง หรือต้องการได้

- สถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น สถาบันศาสนา โรงเรียน ฯลฯ เนื่องจากองค์กรสื่อ เป็นส่วนประกอบหนึ่งในสังคม เจกเช่นเดียวกับองค์กรอื่น ๆ ซึ่งหน้าที่ที่สำคัญของสื่อก็คือ การเชื่อมโยงสังคมส่วนต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังนั้น ในบางครั้งสื่อจึงต้องรับใช้และตอบแทนสังคม โดยเฉพาะสถาบันที่มีคุณประโยชน์ต่อผู้คนในสังคม

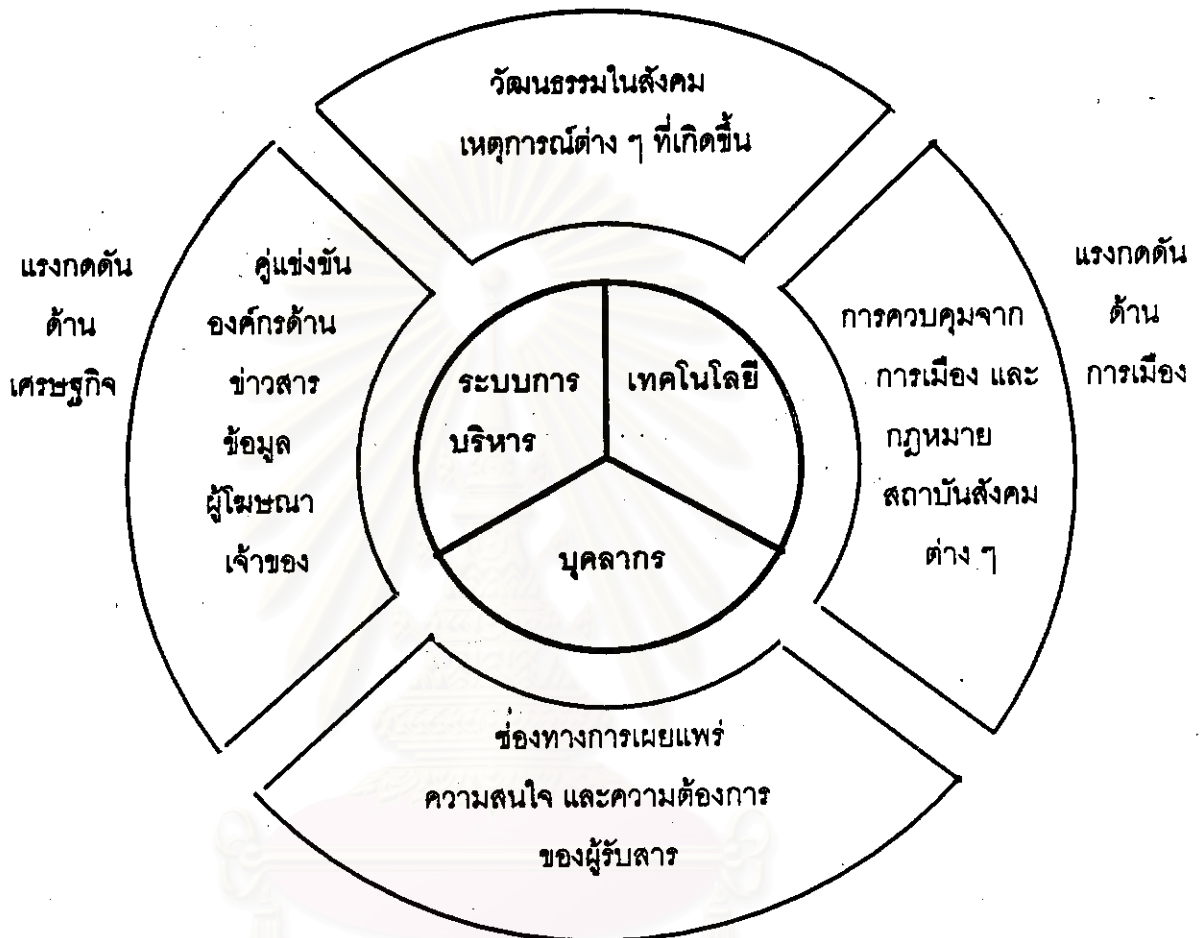
- เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม สื่อไม่สามารถมองข้ามเหตุการณ์ และสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมไปได้ เพราะสื่อจะต้องทำหน้าที่ในการรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมให้กับผู้รับสื่อทราบ

- คู่แข่งขัน องค์กรด้านข่าวสารข้อมูล สภาวะของสภาพเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของสื่อพอสมควร เนื่องจากสามารถส่งผลกระทบต่อโดยตรงให้กับสื่อได้

- ความต้องการ ความสนใจ ของผู้รับสาร เป็นสิ่งที่สื่อต้องให้ความสนใจ และให้ความสำคัญมากพอสมควร เนื่องจากเป็นตัวแปรที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับรายได้ที่สื่อจะได้รับจากเจ้าของทุน หรือเจ้าของสินค้าที่นำมาโฆษณา ดังนั้น จึงสามารถสร้างแรงกดดันในการผลิตเนื้อหาได้ไม่น้อยเลยทีเดียว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

องค์ประกอบดังกล่าวทั้ง 2 ประการ สามารถเขียนเป็นแผนผังได้ ดังนี้

อย่างไรก็ตาม แรงกดดันทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นข้อจำกัดในการปฏิบัติงาน หรือการผลิตเนื้อหาขององค์กรสื่อทั้งหมด แต่ทว่าบางส่วนอาจเป็นจุดกำเนิดของเสรีภาพ เช่น จุดกำเนิดต่าง ๆ ของรายได้ หรือการป้องกันโดยนโยบายของรัฐที่มีต่องาน นอกจากนี้ แรงกดดันบางส่วนอาจยับยั้ง หรือควบคุมอำนาจซึ่งกันและกัน เช่น การสนับสนุนจากผู้รับสื่อที่มีต่อแรงกดดันจากโฆษณา ความมีศักดิ์ศรีของสถาบันสื่อที่มีต่อสถาบันภายนอก หรือแรงกดดันจากแหล่งกำเนิด

แนวคิดเรื่องกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)

มนุษย์กับการขัดเกลาทางสังคม

สืบเนื่องมาจากพื้นฐานความรู้ที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่ชอบอาศัยอยู่รวมกัน เป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะ ไม่สามารถแยกไปอาศัยอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามลำพังได้ เพราะต้องมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา แต่จากการที่มนุษย์แต่ละคนต่างก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของตนเอง จึงทำให้มนุษย์ต้องสร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้นมาในสังคม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นเครื่องจัดแบ่งความเหมือน และความแตกต่างของมนุษย์แต่ละกลุ่มให้ชัดเจน เนื่องจากในสังคมขนาดใหญ่ย่อมประกอบไปด้วยสังคมย่อย ๆ ดังกล่าวนี้ ก็คือ วัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย ภาษา ความคิด ความเชื่อ ความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ รวมไปถึงกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน วิธีการดำเนินชีวิต ประเพณี ศีลธรรม ตลอดจนพฤติกรรมกรรมการแสดงออก และความชำนาญในด้านต่าง ๆ ล้วนถูกสร้างขึ้นมาจากวัตถุประสงค์ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น

วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์นั้น ไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวทั้งหมด เพราะวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม และสูญหายไปได้ โดยขึ้นอยู่กับการใช้ของสมาชิกในสังคม ซึ่งเป็นผู้สร้างขึ้นนั่นเอง ยกตัวอย่างเช่น ภาษา และการแต่งกาย หากสังเกตจะเห็นได้ว่าในสมัยหนึ่งภาษาพูดและภาษาเขียนที่เราใช้กัน มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ คำแสดง ซึ่งเป็นภาษาที่เกิดง่ายและตายเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมของยุคสมัย เช่นเดียวกับการแต่งกายของคนในสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีอายุอยู่ในช่วงที่เรียกว่าวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ และจิตใจค่อนข้างมาก ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมกรรมการแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ ด้วย แต่สำหรับวัฒนธรรมบางอย่างอาจจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือเปลี่ยนแปลงน้อยมาก โดยอาจต้องใช้เวลาช้านาน และในขณะเดียวกันสังคมก็อาจสร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้นมาได้เช่นกัน

วัฒนธรรม ถือได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมที่ต้องมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติโดยเฉพาะวัฒนธรรมที่สังคมเห็นว่ามีความสำคัญ ควรแก่การรักษาไว้ เพื่อให้เป็นวิถีชีวิต และแบบแผนของการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมต่อไป และเป็นการคงไว้ซึ่งสังคม ซึ่งกระบวนการในการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้นี้ เรียกว่า *กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)*

องค์ประกอบของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการในการถ่ายทอด และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่า วัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งการขัดเกลาออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. การขัดเกลาทางด้านจิตใจ ได้แก่การถ่ายทอดในเรื่องที่เกี่ยวกับ

- **คุณค่าทางสังคม (Social Value)** หมายถึง ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยมที่สังคมเห็นว่ามีความสำคัญในตัวเอง และมีการบำรุงรักษาเพื่อการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลังในสังคม เพื่อให้คงอยู่ต่อไป โดยส่วนมากมักเป็นสิ่งที่เป็นามธรรม ไม่อาจประมาณค่าออกมาเป็นราคาได้ แต่มีคุณค่าต่อมนุษย์ทางด้านจิตใจ อาทิ ความคิด ความเชื่อ และทัศนคติเกี่ยวกับ ศิลธรรม จรรยา ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี

2. การขัดเกลาทางด้านสติปัญญา ได้แก่ การถ่ายทอดในเรื่องที่เกี่ยวกับ

- **ความรู้ต่าง ๆ (Social Knowledge)** ทั้งความรู้ที่เป็นทางการ อันได้แก่ ความรู้ตามหลักสูตรในตำราเรียน และความรู้รอบตัวทั่วไป ที่สำคัญก็คือ ภาษา เพราะถือเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของสังคม และเป็นสื่อกลางในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ให้แก่กัน

- **ทักษะ ความชำนาญ (Social Skill)** ในเรื่องราวต่าง ๆ รวมไปถึงสาขาวิชาชีพ ที่มีความจำเป็นต่อการอุปถัมภ์ของมนุษย์ เพื่อที่ผู้ได้รับการถ่ายทอดจะได้นำไปใช้ในการดำรงชีวิต และเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

3. การขัดเกลาทางด้านพฤติกรรม ได้แก่การถ่ายทอดในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

- บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norm) หมายถึง กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน หรือคตินิยมที่สังคมสร้างไว้ เพื่อกำหนดแนวทางให้คนในสังคมยึดถือในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อบอกให้ทราบว่า ในแต่ละสถานการณ์ควรปฏิบัติอย่างไร ทำให้เกิดความแน่นอน และความเป็นระเบียบในสังคม เนื่องจากเป็นตัวกำหนดแนวพฤติกรรมของมนุษย์เมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์กัน

- บทบาททางสังคม (Social Role) เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนมาตั้งแต่เกิด โดยที่บทบาทนี้ จะเป็นเครื่องชี้บ่งถึงสถานภาพ และความเป็นตัวตนของมนุษย์ ทำให้ทราบถึงหน้าที่ การวางตัว และสิ่งทีควรประพฤติปฏิบัติ มนุษย์ทุกคนล้วนมีบทบาท และแต่ละคนต่างก็มีบทบาทที่หลากหลายในคนเพียงคนเดียว โดยบทบาทนี้จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ และจากการที่มนุษย์อยู่ในสังคม ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การแสดงออกซึ่งบทบาทจะต้องเปลี่ยนไปตามบุคคลที่ติดต่อสัมพันธ์ด้วย เป็นต้นว่า เมื่อเวลาที่อยู่บ้านเด็กจะมีบทบาทเป็นลูกของพ่อแม่ แต่เมื่อเด็กไปโรงเรียน บทบาทของเด็กจะเปลี่ยนไปเป็นนักเรียน ดังนั้น พฤติกรรมที่เด็กจะแสดงออกเวลาที่อยู่โรงเรียนกับเวลาที่อยู่บ้านจึงแตกต่างกัน

- พฤติกรรมทางสังคม (Social Behavior) ได้แก่ การกระทำต่าง ๆ ซึ่งพฤติกรรมทางสังคมนี้ สอดคล้องกับบทบาททางสังคมที่มนุษย์แต่ละคนได้รับในแต่ละสถานการณ์ โดยการขัดเกลาทางสังคมด้านพฤติกรรมนี้ ก็เพื่อให้เกิดการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่สังคมเห็นว่าถูกต้องเหมาะสม หรือเป็นพฤติกรรมที่สังคมมุ่งหวังให้เกิดการแสดงออก

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

การถ่ายทอด และการเรียนรู้ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนี้ จะเป็นไปในรูปของการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสมาชิกดั้งเดิมในสังคมไปสู่ผู้ที่เป็นสมาชิกใหม่ในสังคมนั้น ๆ ซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ทารกเกิดใหม่เท่านั้น แต่ยังหมายถึงผู้ที่ย้ายถิ่นฐาน หรือผู้ที่โยกย้ายจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมใหม่ โดยสมาชิกที่เกิดใหม่นั้น จะเป็นการถ่ายทอดโดยผ่านการอบรมเลี้ยงดู และการสั่งสอน ซึ่งเป็นกระบวนการ

ที่จำเป็น และสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะการอบรมเลี้ยงดูที่ดีจะเป็นการ
สร้างให้มนุษย์เป็นบุคคลที่ดี มีคุณธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคม และเป็นทรัพยากรบุคคล
ที่มีค่ายิ่ง การอบรมเลี้ยงดูมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของแต่ละบุคคล ในอันที่จะทำให้มี
บุคลิกภาพเป็นที่ต้องการของสังคม และสอดคล้องกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม

ริทมันด์ ฟรอยด์ กล่าวว่า การพัฒนาบุคลิกภาพของคนนั้น เริ่มตั้งแต่เป็นทารก
และเชื่อว่าช่วงชีวิตในตอนต้น หากได้รับการเลี้ยงดูไม่ดีพอ จะมีผลต่อบุคลิกภาพในวัยผู้
ใหญ่ อย่างไรก็ตาม กระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่ได้หมายถึงแต่เฉพาะการอบรม
เลี้ยงดูแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การเรียนรู้ของมนุษย์ทุกคนในสังคม ซึ่ง
ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในวัยที่เป็นเด็กเท่านั้น แต่กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการ
การเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสถาน
การณ์ในทุกช่วงชีวิตแต่ละวัย ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องกับกระบวนการขัดเกลา
ทางสังคม ไปตั้งแต่ยังเป็นทารกไปจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ แต่วัยที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้
ได้แก่ วัยเด็กนั่นเอง เนื่องจากเป็นช่วงชีวิตที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ และการพัฒนา
บุคลิกภาพมากที่สุด

ส่วนการขัดเกลาทางสังคมสำหรับบุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น มัก
จะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในลักษณะที่บุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยจะมีการ
ถ่ายทอด และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่มีการปรับเปลี่ยนพฤติ
กรรมให้เป็นไปตามความต้องการ และสอดคล้องกับสังคมนั้น ๆ เนื่องจากแต่ละสังคม
ต่างก็มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงบรรทัดฐานทางสังคม
ที่แตกต่างกันไป หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมย่อย ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละ
สังคมที่จะต้องเรียนรู้ถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติในสังคมนั้น ๆ เพื่อไม่ให้เกิดความแปลกแยกต่าง
ต่างกับสมาชิกคนอื่น ๆ

จุดมุ่งหมายของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการก่อตัว
และสร้างสมของบุคลิกภาพของสมาชิกในสังคม ให้เป็นไปตามครรลองของวัฒนธรรมใน
สังคม รวมถึงความมุ่งหวังของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งการถ่ายทอดมักประกอบไปด้วย

1. การปลูกฝังระเบียบวินัย เพื่อให้สมาชิกในสังคมเรียนรู้ถึงกฎระเบียบ และแบบแผนของสังคม และสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รู้ว่าจะไรควร ไม่ควร

2. การปลูกฝังความมุ่งหวัง เพื่อช่วยให้สมาชิกมีกำลังใจที่จะทำตามกฎระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ของสังคม เพื่อให้ได้มาซึ่งความมุ่งหมายที่ตั้งความหวังไว้ โดยเฉพาะความมุ่งหวังที่สังคมยกย่อง ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม

3. การปลูกฝังลักษณะเฉพาะตัว โดยการหล่อหลอมให้เด็กมีความคิด ทักษะ ค่านิยม ตลอดจนการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดเป็นบุคลิกภาพที่เป็นตัวของตัวเองอย่างชัดเจน เพราะโดยธรรมชาติมนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างกัน แต่การที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคม ก็เพราะปัจจัยหลายประการ ซึ่งลักษณะเฉพาะตัวนี้จะเป็นเสมือนจุดยืนที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของตนเอง ซึ่งหากอยู่ในสถานการณ์ใดโอกาสใดก็สามารถแสดงจุดยืนที่ชัดเจนของตนเองได้ แต่ต้องไม่ขัดกับบรรทัดฐานและความมุ่งหวังของสังคม

4. การสอนให้รู้จักบทบาทในสังคม เพื่อให้รู้จักการแสดงบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสมในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นตามกาลเทศะ และโอกาสต่าง ๆ เนื่องจากสมาชิกแต่ละบุคคลต่างก็มีบทบาทไม่น้อยกว่า 1 บทบาท และแต่ละบทบาทก็มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป

5. การสอนให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่างหรือทักษะ เพื่อสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน หรือร่วมกิจกรรมกับผู้อื่นในสังคม

วิธีการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม สามารถออกมาในรูปของการขัดเกลาโดยตรง และการขัดเกลาโดยอ้อม ซึ่งการขัดเกลาโดยตรงนั้น เป็นการขัดเกลาที่ต้องการให้บุคคลปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่กลุ่มสังคมกำหนดไว้ โดยการบอกกล่าวว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ อะไรถูก อะไรผิด ถือเป็นภาระชี้แนะแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้อง และเหมาะสมตาม

สถานการณ์ และโอกาสต่าง ๆ กัน ในขณะที่การขัดเกลาโดยอ้อมจะเป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันตรง ๆ แต่บุคคลจะได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกต หรือเรียนรู้จากพฤติกรรมและการกระทำของผู้อื่น โดยมากมักเป็นการเลียนแบบบุคคลอื่น เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคม หรือเพื่อให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้

การให้รางวัลและการลงโทษ

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและยาวนาน โดยมนุษย์แต่ละคนจะถูกขัดเกลาจากสังคมตั้งแต่เริ่มมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ ไปจนกระทั่งสิ้นชีวิต โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่พฤติกรรม และการแสดงออกทางสังคมของมนุษย์ ซึ่งพฤติกรรมนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทุกขณะที่มีการขัดเกลาทางสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงนี้มีปัจจัยมาจากการให้รางวัลหรือการลงโทษ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบหนึ่ง

1. การขัดเกลาทางสังคมด้วยวิธีการให้รางวัล รางวัลในที่นี้หมายถึง สิ่งใด ๆ ก็ตามที่ผู้รับมีความพึงพอใจที่ได้รับ และสามารถนำรางวัลมาเป็นตัวเร้าให้บุคคลประพฤติ ปฏิบัติตนตามที่ผู้ให้รางวัลต้องการ และมีความเป็นไปได้ที่จะปฏิบัติเช่นเดิมอีก เพื่อให้ได้รับรางวัลเหมือนที่เคยได้รับ Medavid & Harari (1974) กล่าวว่า รางวัลไม่เพียงแต่ช่วยขัดเกลานิสัยของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่การได้รับรางวัลจะทำให้ผู้รับสร้างค่านิยมและทัศนคติทางบวกเพิ่มขึ้น ซึ่งทัศนคติทางบวกนี้จะแพร่กระจายไปสู่สถานการณ์ทั้งหลายในขณะเรียนรู้ด้วย

รางวัลสำหรับการขัดเกลาทางสังคม สามารถแยกประเภทออกได้หลายแบบด้วยกัน ได้แก่ รางวัลที่เป็นสิ่งของจับต้องได้ เช่น อาหาร ขนม เงินทอง ของเล่น และรางวัลที่ไม่สามารถจับต้องได้ เช่น คำชมเชย การแสดงความพอใจ การยอมรับ การโอบกอด หรืออาจแบ่งแยกประเภทของรางวัลออกได้เป็น รางวัลอันเกิดขึ้นภายในใจ เช่น ความรู้สึกภาคภูมิใจ ความอึดใจใจ ความสบายใจ และรางวัลซึ่งเกิดจากสิ่งเร้าภายนอก เช่น คำชมจากผู้อื่น อาหาร เงินทอง การได้รับการยอมรับ

อย่างไรก็ตามการนำรางวัลอันเกิดขึ้นภายในใจ กับรางวัลจากสิ่งเร้าภายนอกมาใช้ในการเข้าพฤติกรรมของบุคคลไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากสถานการณ์ที่บุคคลได้รับการขัดเกลาจนเกิดการเรียนรู้ขึ้น มักจะประกอบด้วยแรงจูงใจทั้งสองด้าน เช่น เด็กอยากสอบได้คะแนนดี เพราะทำให้ตนเองมีความสุขใจ ในขณะที่เดียวกันพ่อแม่ และเพื่อน ๆ ก็จะชมว่าเก่ง ถือเป็นผลมาจากทั้งรางวัลภายในและรางวัลภายนอก

Hilgard (1975) กล่าวว่า จากการเปรียบเทียบระหว่างรางวัลภายในและรางวัลภายนอก พบว่า การได้รับรางวัลภายในจะเร้าให้บุคคลมีพฤติกรรมที่ต้องการได้ยืนนานยิ่งกว่าการได้รับรางวัลภายนอก แต่เมื่อเปรียบเทียบถึงรางวัลที่จับต้องได้ และรางวัลที่จับต้องไม่ได้ ก็พบว่า การขัดเกลาด้วยรางวัลที่จับต้องไม่ได้จะเกิดผลเป็นที่น่าพอใจมากกว่าการใช้รางวัลที่จับต้องได้ เพราะรางวัลที่จับต้องได้ส่งผลในทางลบ เนื่องจากจะทำให้ผู้รับติดนิสัยขาดสินบน ทำอะไรจะต้องมีสิ่งตอบแทนอยู่เสมอ ถือเป็นกรณีศึกษาที่ไม่ถูกต้อง

นอกจากนี้ ยังอาจทำให้เกิดการแข่งขันเพื่อให้ได้รับรางวัล ซึ่งอาจทำให้ผู้ที่พ่ายแพ้ไม่ได้รับรางวัลรู้สึกผิดหวังและคับแค้นใจ การให้รางวัลที่จับต้องได้จะทำให้ความรู้สึกใกล้ชิดสัมพันธ์กันระหว่างผู้ขัดเกลาและผู้ถูกขัดเกลาลดลงได้ ในขณะที่การให้รางวัลที่จับต้องไม่ได้ เช่น การให้ความรัก ความอบอุ่นจะทำให้ผู้รับมีความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้ขัดเกลา

2. การขัดเกลาทางสังคมด้วยวิธีการลงโทษ การลงโทษ ถือเป็นเครื่องมือที่ใช้ควบคุมบุคคลให้ประพฤติ ปฏิบัติ ตามคำสั่งของผู้ขัดเกลา หรือตามกฎหมาย ระเบียบแบบแผนของสังคม และเป็นวิธีที่เร็วที่สุด และมีประสิทธิภาพมากที่สุดในการที่จะกำจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาของบุคคลให้หมดสิ้นไป โดยที่การลงโทษนั้น สามารถแยกออกได้เป็นการลงโทษทางกาย ได้แก่ การทำให้ผู้ถูกลงโทษได้รับความเจ็บปวดทางร่างกาย เช่น การเฆี่ยนตี หรือการหยิก

การลงโทษอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การลงโทษทางจิต ได้แก่การทำให้ผู้ที่ได้รับการลงโทษเกิดความรู้สึกละอายใจ หรือผิดหวัง เช่น การตำหนิ หรือการปฏิเสธไม่ยอมรับ แต่ในบางกรณีการลงโทษบางอย่างจะมีลักษณะที่เป็นทั้งการลงโทษทางกาย และการลงโทษทางจิตผสมกัน เช่น การกักขังไม่ให้มีอิสรภาพ ผู้ที่ได้รับการลงโทษจะรู้สึกทรมานทางด้านร่างกาย และยังทรมานจิตใจอีกด้วย

การลงโทษจะเป็นสัญญาณเตือนภัยที่ช่วยชี้แนะบุคคลให้ทราบว่าจะอะไรที่ไม่ควรทำ และวิธีที่จะทำให้การลงโทษมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น คือ ผู้ที่ลงโทษควรมีการชี้แนะต่อจากการลงโทษว่าควรจะทำอะไรแทน และควรมีการให้รางวัลแก่พฤติกรรมที่ถูกต้องนั้นด้วย นอกจากนี้การลงโทษควรกระทำทันทีที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม โดยไม่ทิ้งระยะเวลาในการลงโทษให้เนิ่นนาน ทั้งนี้ การลงโทษทางกายในระดับที่ไม่รุนแรงมากนักถือเป็นสิ่งที่จำเป็น

โดย Kohlberg (1975) ได้อธิบายไว้ว่า การลงโทษให้เด็กเจ็บกายนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำ เพราะจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ความกลัวเจ็บ และความวิตกกังวลเมื่อกระทำผิด ซึ่งจะช่วยทำให้เด็กเข้าใจได้อย่างง่ายดายว่าอะไรคือสิ่งที่ไม่ดี และไม่ควรทำ ซึ่งการลงโทษทางกายที่ใช้กับเด็กนั้น โดยปกติควรใช้เมื่อเด็กยังเล็ก จนกระทั่ง 7 ปี และลดการลงโทษทางกายลงในช่วงอายุ 7 ปี ถึง 10 ปี โดยใช้วิธีการลงโทษทางจิตแทน และหลังจากอายุ 10-13 ปีแล้ว อาจใช้วิธีการลงโทษทางจิตแทนอย่างเต็มที่ ซึ่งผลการวิจัยเรื่อง "จริยธรรมของเยาวชนไทย" ของดวงเดือน และเพ็ญแข (2520) พบว่าในการปลูกฝังจริยธรรมด้านต่าง ๆ แก่เด็ก การลงโทษทางจิตใจในเด็กโตและวัยรุ่นมีประโยชน์กว่าการลงโทษทางกาย

อย่างไรก็ตาม การลงโทษไม่ได้ส่งผลที่เป็นด้านดีเสมอไป แต่ยังส่งผลเสียได้อีกด้วย โดยเฉพาะการลงโทษอย่างรุนแรงทางร่างกาย อาจทำให้เด็กเกิดการเลียนแบบผู้ที่ลงโทษว่า เมื่อใดที่ตนต้องการให้ใครทำสิ่งที่ต้องการก็จะใช้กำลังบังคับ นอกจากนี้ ยังทำให้ผู้ที่ถูกลงโทษเกิดความรู้สึกไม่พอใจผู้ลงโทษ และยังอาจทำให้ผู้ถูกลงโทษไม่ชอบกิจกรรมที่นำไปสู่การลงโทษด้วย

Deese & Hulse (1967) ได้สรุปผลงานวิจัยเกี่ยวกับผลของการลงโทษไว้ว่า การลงโทษจะสามารถระงับการแสดงพฤติกรรมไว้ได้ชั่วคราวระยะเวลานึง ถ้าการลงโทษนั้นไม่มีความรุนแรง ก็จะมีการแสดงพฤติกรรมที่ถูกลงโทษออกมาบ้าง แต่ถ้ามีการลงโทษอย่างรุนแรงจะมีการเก็บระงับพฤติกรรมนั้นไว้ แต่เมื่อเลิกลงโทษพฤติกรรมดังกล่าวไประยะหนึ่ง ก็จะมีการแสดงพฤติกรรมที่เคยถูกลงโทษและเก็บระงับเอาไว้ ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกมาอาจมีความรุนแรงมากกว่าตอนที่ถูกลงโทษ

ดังนั้นการลงโทษให้มีประสิทธิภาพจะต้องมีการพิจารณาหลาย ๆ ด้านประกอบกัน และการลงโทษจะมีประสิทธิภาพในการนำมาใช้อบรมขัดเกลาสมาชิกในสังคมมากยิ่งขึ้น ถ้ามีการเสนอแนะให้ทำพฤติกรรมที่ถูกต้องภายหลังจากได้รับโทษแล้ว และมีการให้รางวัลกับพฤติกรรมที่ควรยอมรับด้วย

สถาบันหรือหน่วยขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยหน่วยทางสังคม (Social Agent) หรือสถาบันทางสังคมเป็นตัวถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ ให้กับสมาชิกในสังคม โดยสถาบันหรือกลุ่มตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคม ประกอบไปด้วย

1. **ครอบครัว** นับเป็นหน่วยทางสังคมกลุ่มแรก ที่เป็นตัวแทนในการอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ เป็นสถาบันที่มีความสำคัญ และมีความใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด และเป็นหลักสำคัญในการที่จะถ่ายทอด หล่อหลอม, ความรู้สึกนึกคิด, ความเชื่อ, ทศนคติ, อุดมคติ, ค่านิยม, รวมไปถึงแนวทางในการดำรงชีวิตต่อไปในภายหน้า ซึ่งการขัดเกลาทางสังคม จะมีทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทั้งจงใจและไม่จงใจ จนกลายเป็นลักษณะนิสัย และบุคลิภาพของบุคคลไปในที่สุด

2. **โรงเรียน** เป็นตัวแทนของสังคมที่ให้การอบรมศึกษาอย่างมีแบบแผน และมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณี, ศีลธรรมจรรยา, ค่านิยม, ปรัชญา, วัฒนธรรม, รวมถึงการฝึกระเบียบ, วินัย และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โรงเรียนทำให้เด็กได้มีการสมาคมกับคนหมู่มาก ซึ่งจะทำให้รู้จักการปรับตัว, รวมทั้งได้รับการถ่ายทอด, ความเชื่อ, ค่านิยม, ทศนคติ, และเพิ่มพูนประสบการณ์ด้านต่าง ๆ นับเป็นการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในด้านอารมณ์, สังคม, และสติปัญญาให้ดียิ่งขึ้น

3. **กลุ่มเพื่อน** เป็นกลุ่มตัวแทนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ระเบียบ, มารยาทของสังคม, เด็กจะสามารถเรียนรู้กติกาในการเล่น, การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม, เรียนรู้ลักษณะพฤติกรรมซึ่งกันและกัน, รวมทั้งมีการถ่ายทอดความคิด, ความเชื่อ, ค่านิยม, และทศนคติให้แกกัน, และทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับผู้อื่น

4. สื่อมวลชน เป็นกลุ่มทางสังคมที่นับวันจะมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มากขึ้นทุกที โดยที่สื่อมวลชนได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม และยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีส่วนในการขัดเกลาทางสังคมในด้านต่าง ๆ เป็นตัวแทนที่ให้ความรู้ ความเข้าใจ และมีผลต่อการเรียนรู้ และการพัฒนานุคลิกภาพ รวมทั้งสามารถชักจูงให้บุคคลมีพฤติกรรมต่าง ๆ กันได้ เนื่องจากในปัจจุบันนี้สื่อมวลชนเป็นสื่อที่เข้าถึงคนในสังคมได้มากที่สุด และถึงตัวบ่อยที่สุด อีกทั้งยังสามารถเข้าถึงคนจำนวนมากได้ในเวลาพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโทรทัศน์ ถือว่าเป็นสื่อที่มีคุณสมบัติดังกล่าวครบถ้วน และมีความได้เปรียบสื่ออื่น ๆ อยู่มากในปัจจุบัน

McQuail ได้กล่าวถึงแนวโน้มของสื่อมวลชนว่า จะทรงอิทธิพลมากเสียจนสามารถที่จะเข้าไปแทนที่อิทธิพลดั้งเดิมที่มาจากสถาบันครอบครัว สถาบันโรงเรียน สถาบันศาสนา และจากกลุ่มเพื่อนฝูง (Denis McQuail: Mass Communication Theory; P 64)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เทวี แยม์สรวล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์องค์ประกอบที่มีผลต่อความสนใจรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กของนักเรียนชั้นประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร" พบว่า ลักษณะและเนื้อหาของรายการ วิธีการนำเสนอ รูปแบบของรายการ ช่วงเวลาในการเสนอรายการ และผู้ดำเนินรายการ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และมีผลต่อความสนใจรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

พรรณลีย์ เทพลักษณ์เลขา ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ความสนใจของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีต่อรายการโทรทัศน์ในปี 2506" พบว่า นักเรียนชอบใช้เวลาว่างในการดูโทรทัศน์มากที่สุด โดยจะดูโทรทัศน์ประมาณ 3 ชั่วโมง 6 นาที 36 วินาที ในช่วงเวลา 19.00 - 20.00 น. มากที่สุด รายการที่นักเรียนสนใจคือ รายการดนตรี รายการข่าวสารคดี รายการกีฬา รายการทนายปัญหา

สันทัต ทองรินทร์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของผู้อุปถัมภ์รายการที่มีต่อรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก" พบว่า ผู้อุปถัมภ์รายการเห็นว่าวิธีการนำเสนอควรเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในรายการมากที่สุด และควรเสนอรายการในลักษณะที่เป็นสารคดีให้ความรู้ โดยเนื้อหาควรเน้นให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ควรเสนอเรื่องราวของสิ่งลึกลับ สยองขวัญ ค่านิยมที่ควรปลูกฝังมากที่สุด คือ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต และผู้ดำเนินรายการ ควรให้เด็กดำเนินรายการร่วมกับผู้ใหญ่ และควรสอดแทรกทัศนคติที่ต้งามในรายการด้วย

นรากร ดิษยาน ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก" พบว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมีรูปแบบรายการที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบ คือ นิตยสารทางอากาศ ข่าว และเกมส์โชว์ แต่มีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป และมีการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นหนักด้านการพัฒนาทางสติปัญญามากที่สุด

สุทธาทิพย์ ศรีวรานนท์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ในประเทศไทย ปี 2536" พบว่า การดำเนินงานในการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมี 4 ประการ คือ สถานีโทรทัศน์ผลิตรายการเอง , สถานีโทรทัศน์ร่วมกับองค์กรอื่นผลิตรายการ , องค์กรเอกชนดำเนินการเอง และองค์กรเอกชนร่วมกันดำเนินการ สำหรับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมากที่สุด คือ ผู้สนับสนุนรายการ บริษัทโฆษณา และสถานีโทรทัศน์

อรพินท์ ศักดิ์เอี่ยม ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่เด็กได้รับจากการรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก" พบว่า ประเภทรายการที่เด็กรับชมมากที่สุด คือ รายการการ์ตูน โดยเด็กมีความพึงพอใจที่ได้รับจากการรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กอยู่ในระดับปานกลาง และเด็กนำสิ่งที่ได้รับจากการรับชมรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ไปใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาสติปัญญา และความสามารถพื้นฐานมากที่สุด